

AZƏRBAYCAN MƏCLİSİ-MƏBUSANINDA

(keçən nömrədən mabəd)

Çubaryan (Daşnak) - Möhtərəm məbuslar! Dün mən bu məsələnin mövqeyi-müzakirəyə düz vəz edilməmiş [müzakirəyə qoyulmamış] olduğunu qeyd etmişdim ki, bundan dolayı da bəzi əmrlər [işlər] haqqında aramızda ixtilafı-rəy [fikir ayrılığı] hasil olmuşdur. Möhtərəm Rüstəmbəyli Şəfi bəyin nitqinin siyasi qərəz haqqında və Qarabağda və ötəsində bu ya o qrupların siyasi arzu və məqsədlər[i] və həman qrupların icrayi-təsiri ehtimalı və hətta deleqa heyəti əzasından [üzvlərindən] bəzilərinin böylə qərəzdən azad olmaması barəsindəki ikinci qismindən əsla [qətiyyəni] bəhs etməyəcəyəm. Məruzə hazırlarkən bu cüzi məsələlər məni maraqlandırmamışdır. Zira mən məsələyə ancaq bir cəhətdən yaxlaşmışam: hadisənin cərəyanını aydınlaşdırmaq və hüquqi-dövlət [dövlət hüququ] nöqtəyi-nəzərindən hadisənin nə qədər düz cərəyan etdiyini təyin qılmaq.

İştə, zənnimcə, həpimizin təqib etməli olduğu əsas prinsip budur. Fəqət nə üçün Şəfi bəy bizim təqsirnamə adlandırdığı məruzəmizdən bir çox şeyləri buraxır? Mən heç vaxt təkid etməyəm ki, özünü erməni hökuməti adlandıran Erməni Milli Şurası bulunduğu şərait altında öylə yaxşı nizam və qayda təsis edə biləydi. Bununla böylə, bu gün yenə səmimi surətdə sizə bəyan edirəm ki, Qarabağ məsələsinin siyasi cəhəti məni maraqlandırmayı. Əgər biz bu işi düzgün müzakirə edib müəyyən qərara gəlmək

istəyirsək, siyasi cəhəti atmalıyıq. Çünki nail olmaq üçün general-qubernatorun var qüvvəsi ilə çalışacağı siyasi məqsəd bir məsələdir, ona ərişmək qəsdilə təvəssül olunan [müraciət edilən] çarələr dəxi başqa məsələ. Orada lazım gəldikcə məhəllində [yerində] təvəssül edilmiş çarələrdən birisi – Parlaman və ya hökumət bilmək istərsə – siyasi məqsədə ərişmək uğurundakı tədbir, Parlaman əksəriyyətinin işidir. Fəqət zənnimcə böylə yolla gedən, hər halda yaxşılığa çıxmaz. Burası nə Azərbaycan üçün faydalıdır, nə də yeni təşəkkül etmiş digər dövlətlər üçün.

Mən hadisəni bəyan edərkən buraxmış olduğum xəyata övdət edirəm [qayıdırəm]. Sizə baş ağrısı verməmək üçün mən keçən dəfə istəməmişdim və indi də istəməyirəm təqsirnamə adlandırılan məruzəmi oxuyayım. Mən burada danışılanları, xüsusən hadisənin əməli cəhətinə aid nitqləri diqqətlə təqib edirdim. Zira qəti surətdə tədqiq olunmamış dəlillərə isnadla öylə məsuliyyətli nəticələr çıxarmaq – necə ki, burada çıxarıldı – hər halda siyasi kütahbinlik [uzaqgörməzlik] olar və böylə zərbə məqsədə endiriləməz.

Çox tez-tez Ruben Şahnazaryan adlı bir adamın şəhadətinə isnad edirlər. Mən siyasi düşmənlərimin şəxsiyyətinə ehtiram etməyə adət etmişəm. Binaənileyh [ona görə], istərdim bunca böyük diqqət və əhəmiyyət verilən Şahnazarovun kim olduğunu açam. (Səslər: *Şuşa ermənilərinin nümayəndəsidir!*) Bu şahidin haqqında bunu deyərəm ki, erməni delegaları Qaybalı kəndi əhvalını ondan soruşduqda cavab verdi ki, mən Qaybalı

kəndi haqqında bir şey bilmirəm. Mənim vəzifəm bu idi ki, general-qubernator Qaybalıdan qaçqınlar gəldiyini xəbər verdikdə, ancaq onları Ermənistanı [Şuşanın ermənilər yaşayan hissəsinə] apardım.

Pensilvaniya haqqında, Pensilvaniya nefti barəsində, ingilis siyasəti, Rusiya işləri, Denikin siyasəti, Qarabağın kimə məxsus olacağı və Milli Şura haqqında çox danışdı; anlaşıldı ki, bu, müəyyən ziyalı qrupun siyasətindən (Səslər: *daşnak siyasətindən*) narazı qalan ziyalı agentlərdən birisidir. Orada menşeviklər də vardı, daşnaklar da, kadetlər də. (Səslər: *kadetlər də mi?*) Bəli, kadetlər də! Sonra, bir də o deyirdi ki, bəşəxsən onun zənninə görə, böylə siyasət fəlakətamizdir və qeyri-məmul [arzuolunmaz] nəticələr verir.

Şəhərdə hanki əsgəri qitənin [hərbi hissənin] iştirak etdiyi və hadisənin necə cərəyan etməsi haqqında müsaidənizlə birinci pulemyot bölüyü komandanı rus xidmətində bulunan zabit Aleksey Pavloviç Maksimoviçin şəhadətini ərz edəyim. (Səslər: *Rus xidmətində!*) Bu həman zabitdir ki, Arzumanovla müzakirətdə bulunmuşdur. (Oxuyur: *Bizim taborumuz tamamilə atışmada iştirak edirdi və ətraf kəndlərdən kürdlər və sair müsəlmanlar bizə köməyə gəldilər.*) Bunu deyən nə daşnakdır, nə də erməni. Sizi də, bizi də maraqlandıran bir məsələ daha: məruzəmdə tez-tez göstərdiyim yol, general-qubernatorun evindən Qaybalı kəndinə gedən dəre təriqi [yolu] ilə ən yaxın yoldur. Bu yol, bu şose kimin əlində idi? Həman zabit bu barədə deyir ki, şose yolunu bir zabitin komandası altında general-qubernator məiyyətinədəki [əmrindəki] kürdlər işğal etmişlərdi.

Həzərat, bir şahid dəxi var ki, buna inanmamağa heç birimizin ixtiyarı yoxdur. Bu şahid general-qubernator özüdür. Öz bəyanatında o dedi ki, biz oraya müsəlləh [silahlı] adamlar qoyduq, çünki atışmanın ən şiddətli orada idi.

Burada ikinci bir məsələ daha açıılır. Kimlərin hücum etdiyi barəsində düz danışmadılar. Mən heç vaxt demədim ki, atışmada qoşun qitəti iştirak etmişdir. Mən dedim əsgərlər də varmış. Onlar köçərilər və şəhərlilərlə bərabər Xankəndi və dağ tərəfdən kəndlilərin yolunu kəsmişlərdi. Kəndlilər əsgərlərin çinini [paqonunu], rəngini təsvir edirlər və bir dənəsini də bizə gətirdilər. Deyirlər o çin məhkəmə məmuruna məxsus şeydir. Fəqət biz əhli-xibrə [mütəxəssis] vəzifəsi görmürdük. Ancaq gördük ki, əcəb bir şey idi, həm də mülki məmura məxsus idi. Fəqət kəndlərin talanında əsgərlərin iştirakını şübhəsiz hesab etməlidir. (Səslər: *Provokasiya!*)

General-qubernator deyir ki, Qaybalı kənd davası qurtardıqdan 3-4 saat sonra (dava 2-3 saat çəkmişdir) kəndin içindən 65 kürd keçmişdir. Fəqət kürdlər davada iştirak etməmişlərdi. Kəndlilər biz olmayan zaman general-qubernatora verdikləri ərizədə deyirlər ki, davada Keçəli (?) kürdləri iştirak etmişlər. Zənnimcə biz şübhə edəmməyiz. Mən bəşəxsən bu sözlərin doğruluğuna şübhə etməyirəm. General-qubernator gərək kürdlərin şəhər üstünə gəldiklərini biləydi və bilcək qabağını alaydı. Müxtəlif nöqtələrdən kürdlərin yığılıb gələ bilməsi üçün əqələn [ən azı] iki gün lazım idi. Saat 10-dan 1-dək bunu etmək olmazdı. Ona görədir ki, məruzədə dəxi göstərilir ki, kürdlərin

şəhər üstünə gəlmələri hadisənin nəticəsi deyil, onu qabaqlamaq tədbirindən ibarətdir. Mən deməyirəm qabaqlamaq hərəkəti (*səslər*) və sonralar dəxi müxtəlif yığınlar iştirak etmişlərdir.

Bir də burada qışlalardan [kazarmalardan] bəhs edildi. Şəfi bəy bu məsələni şübhəsiz yaxşı təsvir etdi. Bu qışlaları Şuşanın erməni hissəsində nizam və asayışı bərpa etmək və hərc-mərce yatırmaq üçün tutmaq lazım gəlirdi. Mən bunu təbrik edərdim, fəqət biz bunu bilmək istərdik ki, qışlaların təslimi haqqında general-qubernator nə vaxt tələb vermişdir. Həpimiz siyasətə alıxmamış ədd [hesab] etdiyimiz digər bir şahid – Minasbekovdan sual edildikdə ki, İngilis Komandanlığı tərəfindən qışlanın təslimi haqqında bir tələb varid [daxil] olmuşmu idi, yoxmu, Minasbekov cavab verdi ki, bəlkə general-qubernator və İngilis Komandanlığı qışlanın təslimini tələb etmişlərdir də, fəqət Milli Şuraya böylə bir tələb təqdim edilməmişdir. (*Şəfi bəy yerindən: O vaxt Milli Şura yox idi!*) Həman qışlada 1500 nəfərədək erməni qaçqını olurdu. Ancaq ayın 5-də general-qubernator polismeysterdən tələb etmişdir ki, qaçqınlar üçün yer tapsın. Ermənistanda [Şuşanın ermənilər yaşayan hissəsində] yer tapmaq və qaçqınları yerləşdirmək lazım gəlirdi. Ayın 6 və 7-də qışlanı işğal etmişlərdir. Bu məsələdə general-qubernator tərəfindən heç bir mümaniət [maneçilik] və müqavimət olmamışdır.

Burada Milli Şuradan çox bəhs etdilər və deyirlər ki, o Milli Şura şimdi mövcud deyildir. Fəqət, həzərat, vaxt yetişmişdir ki, biz siyasi düşmənlərimizlə namusla rəftar edək. Mən bilmərrə bu rəyə iştirak

etməyirəm ki, Milli Şura öz qüvvəsi və məhəllindəki təşkilat köməyi ilə general-qubernator kimi böyük bir qüvvə müqabilinə mübarizə edəmməzdi. Həzərat! Azərbaycan Hökumətini qəbul etməyənlərin həpisini, başqa məqsədlər, başqa arzular təqib edənlərin cümləsini əşqiya [quldur] dəstəsi və həтта danışmağa yaramayan adamlar ədd etmək məsələni düz təsvir etmək deyildir və siyasi mübarizədə öz qarşısında namuslu düşməni görməməkdir.

Səslər - Namuslu düşmən yoxdur! Namuslu düşmənimiz olsaydı!

TELEQRAF XƏBƏRLƏRİ

Nauen - Alınan məlumata görə, Almanyanın Afrika müstəmləkətini bölüşmək barəsində Fransa ilə İngiltərə arasında etilaf [razılıq] əmələ gəlmişdir. Kamerunun 5-dən 4 hissəsi ilə Toqonun 3-dən 2 hissəsini Fransa alır.

Lion - Beşlər Şurasına verilən məlumata görə, İtaliyada böyük tətillər və fəhlə nümayişləri olmuşdur. Hökumətlə çıxış yapanların arasında müsadimələr [toqquşmalar] vaqe olmuş və 600 adam yaralanmışdır.

- Romaniya, Serbiya və Çex-Slav nümayəndələri Beşlər Şurasına müraciətlə Macarıstan əleyhinə mübarizədə bulunmaq üçün kömək istəmişlərdir. Fəqət Fransa camaatı əsgərlərin buraxılmalarını tələb etdiyindən, Fransa bilmərrə qoşunla kömək edə bilməyir, İngiltərə və Amerikanın da halı öyləcədir.

Sumı – [Nikolay İvanoviç] Astrov Xarkova gəlmişdir. Ona tapşırılmışdır ki, Denikin Kabinəsindən müştərək bir hökumət təşkil etsin. Astrov arzu etmişdir ki, dövlət nöqtəyi-nəzərini müdafiə edən sosialistlər dəxi kabinəyə daxil olsunlar.

Moskva - Sibiryə Hökuməti Amerikada 3 milyard yarımliq Nikolay parası sifariş etmişdir. Bu pulların bir hissəsi Vladivostoka gətirilmişdir. Gərək Vladivostok və gərək Şərqi Sibiryada Nikolay parasından başqa para qəbul etməyirlər.

Lion - Beşlər Şurasının aldığı məlumata görə, İtaliyada böyük tətillər əmələ gəlmişdir. Əmələlərə [fəhlələrə] polis arasında vaqe olan atışmada 600 nəfər yaralanmışdır.

Voronej - Qırmızı qoşunlar tərəfindən iyun ayının 10-da Boqoduxov şəhəri işğal edilmişdir. Bir çox top və pulemyot qənimət alınmışdır.

- Kiyev, Odessa, Nikolayev, Xerson və Poltava şəhərləri idareyi-örfiyyəyi-əsgəriyyə [fövqəladə hərbi vəziyyət] altında elan edilmişdir. 18-45 yaşında olan burjuylar arxada işləməyə dəvət edilmişlərdir.

Fiume məsələsi

Paris - Fiume əhvalının bu yaxınlarda aydınlaşacağı ümidi ilə Dördlər Şurası bir neçə gün gözləyərək axırda qət etmişdir ki, axırıncı Fiume hadisəsini təhqiq üçün Dördlər Şurası bir Beynəlmüttəfiq Komissiya [Müttəfiqlərarası Komissiya] təyin etmişdir. Fiumədə İtaliya qoşunları ilə fransız qoşunları arasında müsadimə [toqquşma] əmələ gəlmişdir. Fransızlar bu

işin təhqiq edilməsinə razıdılar. Fransızlar italyanları, italyanlar isə fransızları ittiham edirlər.

- Avstriya ilə bağlanan sülh müahidənaməsi [sazişi] təsdiqdən sonra Müttəfiq dövlətlər Avstriyanın Cəmiyyəti-Əqvama [Millətlər Cəmiyyətinə] buraxılmasına razılıqlarını vermişlərdir.

İtalyanlar Dobrucada

Yekaterinodar - Bükreşdə olan İtaliya sabiq hərbi attaşesinin xəbərini “Tayms” qəzetəsi dərc etmişdir. Hərbi attaşe deyir ki, Parisdən verilən əmr üzərinə İtaliya qoşunları Dobrucanı istila etmişdir. İtaliya saldatları Versal Sülh Konfransının arzusuna əməl etmişdir.

Simbirs - Utkin yanında düşmənlər tərəfimizdən məğlub edilmişlərdir. Biz düşmənlərdən beş alay əsir almışıq. Dəmiryol batalyonu və düşmənlərin yedinci firqəsi qaçmışdır. Hücum davam edir. N-ski ordunun hissəsi Zlatoustun bir verstliyindədir. Düşmənlərin zirehli qatırını tutmuşuq.

Dabravollar nümayəndəsi Varşavada

“Luqanka” qəzetəsi yazır: General Denikin və admiral Kolçakın nümayəndələri Varşavaya varid olmuşlardır [çatmışlar]. Bunlar Polşa Hökuməti ilə bolşeviklərə qarşı mübarizə etmək barəsində danışığa girişəcəklərdir.

Wilson Amerikada

Dünən Rəisi-cümhur Vilson Nyu-Yorka varid oldu. Böyük təntənə ilə istiqbal

edilmişdir [qarşılanmışdır]. Karnegi-hollda Vilson bir nitq irad edərək [nitq söyləyə-rək] demiş: “Mən öylə sülhə nail olmuşam ki, o sülh bundan sonra dünyanı qan-dan xilas edəcəkdir!”

Kayzerin mühakiməsi

Hollandadan verilən son məlumata görə, Hollandada Hökuməti kayzer Vilhel-min Müttəfiqlərə verilməsini qanuni he-sab etməyir. Fərariyə müavinət barə-sində olan Hollandada qanunlarına müğ-ayir [zidd] iş görməmək niyyəti ilə Hol-landa Hökuməti kayzerin verilməsi tə-ləbinə rızasını verməyəcəkdir.

“N. R. K.” qəzetəsi yazır:

“Müttəfiqlər ədalətli bir məhkəməni təmin etməyirlər. Çünki onlar tərəfi-mü-qabilin bəyanatını dinləməmiş, kayzeri müqəssir elan etmişlərdir. Bundan əlavə, Kayzer Vilhelm Müttəfiqlərin nümayən-dələri tərəfindən mühakimə ediləcəklər-dir. Bu isə qərəzkarlıqdan təmin edəm-məz. Çünki onlar kayzeri, şübhəsiz, töh-mətləndirəcəklərdir. Əgər böylə etməsə-lər, bütün dava məsuliyyətinin Müttəfiq-lərcə Almaniyaya üzərinə atılmasına əsas qalmaz. Bu isə Müttəfiqlərin siyasətinə ziddir.”

Müxbir bunu da əlavə edir ki, bu ana-dək kayzerin verilməsi barəsində heç bir rəsmi övraq [sənəd] varid [daxil] olma-mışdır. Bu vaxta qədər qəzetələrin bu xü-susda yazdıqları şeylər boş gurultudan ibarətdir.

Bolşeviklər məlumatı

Simbirsk - Zlatoust səmtində düşmən-lərin güclü qüvvəsini sındırdıq. Mühari-bə qayət şiddətli olub süngü vuruşması-

nadək varmışdır. Dabravolların üç alayı tamamilə məhv edilmişdir, iki alayı isə üçdən iki hissəsini itirmişdir. Düşmənlər Ufa-Zlatoust dəmiryol boyu ilə qayət bi-intizam bir surətdə ricət edirlər [geri çə-kilirlər]. Əski ordunun təzi-hərəkəti hər növ tərif məfövqündədir [üzərindədir]. Bi-zim bu müvəffəqiyyətimizə səbəb olan şeylərin birisi də odur ki, yalnız əmələlər deyil, kəndlilər də bizə müavinət edirlər. Onlar Qırmızı qoşuna daxil olub, parti-zan dəstələri düzəldib düşmənlərin ar-xasında həyəcan törədirlər. Zavodlar iş-ləyir, Balaşov zavodunda bütün maşınlar və 400 min pud dəmir qalmışdır. Bu şey-lər bir il zavod işinə kifayət eylər.

SÜLH ƏTRAFINDA

Paris - Parisdə olan Almaniyaya sülh mü-rəxxəslərinin [nümayəndələrinin] sədri Sülh Konfransına xəbər vermişdir ki, Almani-ya Məclisi-Məbusanı sülh müahidənə-məsini [sazişini] təsdiq etmişdir.

Nauen - Müttəfiqlər iyul ayının 12-dən etibarən Almaniya ablukanın [bloka-danın] qaldırılmasına binagüzarlıq [sərən-cam] vermişdir.

Türkiyə və Sülh Konfransı

İyunun 27-də Parisdən İstanbul qəze-tələrinə teleqraf edirlər ki:

“Müttəfiqlər və onlara mülhəq olan [qoşulan] dövlətlər dünən axşam iyunun 7-də verilən Türkiyə notasının cavabını Türkiyə nümayəndələrinə vermişlər. Müttəfiqlərin notasında ən əvvəlcə göstərilir

ki, Türkiyə müharibənin və müharibə əs-nasında olan dəhşətlərin bütün məsu-liyyətini “İttihad və Tərəqqi” komitəsi üzə-rinə atmaq istəyir. Türkiyə dünyanın məz-həbi bərabərliyi lüzumundan ötrü və əda-lət mənafeyi tələb etdiyinə görə, Osman-lı məmləkətinin təməmiyyətini və müha-fizə olunmasını təkid edir.

Türklərin mehriban və mərhəmətli niy-yətdə olduqlarını etirafla, Sülh Konfransı imkan verə bilməz ki, bir millət keçirmiş olduğu hökumətlərin hərəkətlərinə görə məsuliyyətdən azad edilməsini iddia et-sin. Müttəfiqlər Konfransı türk millətinin gözəl xasiyyətlərindən razıdır. Lakin Kon-frans edə bilməz ki, başqa milləti idarə etmək bacarığını bu xasiyyətlərdən ədd [hesab] etsin. Təcrübə göstərmişdir ki, Türkiyə idarəsi çox da tərəqqiyə vəsatət etməmişdir [şərait yaratmamışdır].

Türkiyə notasında cahanın dini bəra-bərliyini saxlamaq və müxtəlif məmlə-kətlərdə məskun müsəlmanların hisslə-rinə toxunmamaq lazım olduğu göstə-rilir. Bu barədə müharibə böyük bir sü-butdur. Müharibə dini üsyanın mümkün olmadığını aşkar etdi. Müttəfiqlər öz tə-rəflərindən say etmişlər ki, bu təhlükə-dən xilas olsunlar.”

Yenə həman qəzetələrin 28 iyunda aldıkları teleqraflarda deyilir ki:

“Damad Fərid paşa tərəfindən Sülh Konfransına müraciət edilən və Onlar Şurasında oxunan müxtirədə [rəsmi müraciətdə] deyilir ki, türklərin düşündüklə-rinə görə, bədbəxt hadisələr cərəyanı Türkiyəni fəna bir hala qoymuşdur. Lakin Şərqdə olan müharibə məsuliyyəti Tür-kiyə millətindən və həmçinin Yevropa dip-lomatlarından xəbərsiz gizlin müqavilə-

namələri imza edənlər öhdəsinə düşür. Damad Fərid paşa müharibədən əvvəlki xətti-hüddudun qaytarılması istidasını [xa-hişini] izhar edib deyir ki, bundan böylə bizim işimiz mənfəətli bir üzv sifəti ilə Cəmiyyəti-Əqvama [Millətlər Cəmiyyətinə] daxil olmaqdan ötrü var qüvvəmizi iqtisadi və mədəni işlərə sərf etməkdən ibarət olacaqdır.

Müttəfiqlər öz cavablarında deyirlər ki, onlar Türkiyə millətinin deyil, Türkiyə Hökumətinin məsul olduğu sübutları qə-bul edə bilməzlər. Türkiyə heç vaxt mə-dəniyyət mənafeyi olaraq sülhdən istifa-də etmək istedadını aşkar etməmişdir. O, həmişə müharibələrlə buna nail olmaq istəmişdir. Müttəfiqlər inanmayırlar ki, indiki Türkiyə Hökuməti ondan qabaqkı-ların siyasəti əleyhinə olsun. Türkiyə ha-zırlanmış niyyətlə Müttəfiqlər üzərinə hü-cum edib məğlub olmuşdur. İndi Türkiyə məmləkətində olan müxtəlif millətlərin müqəddəratını həll etmək kimi ağır bir vəzifə Müttəfiqlər öhdəsinə düşür. Bu və-zifəni Müttəfiqlər həman millətlərin da-imi mənafe [və] arzularına müvafiq ifa etməlidirlər.”

QƏZETƏLƏRDƏN

Hacı-Tərxandan son xəbər

Mövsuq [etibarlı] mənbələrdən veri-lən xəbərlərə nəzərən, Hacı-Tərxan bol-şevikləri şəhəri təxliyə edirlər. Ləvazi-mi-hərbiyyəni onlar paroxodlara yüklə-yib, paroxodlarda toplar qoyulmuşdur. Bu paroxodlar sahil kənarında hərəkət edirlər. Qırmızı qoşun nəfəratı [əsgərləri]

quru ilə Dağıstana və Çeçenistana gedirlər və fikirləri də odur ki, orada dağlarda gizlənilib sonra dabravollarla mübarizəyə girişsələr. Hələlik Qırmızı qoşunlar Hacı-Tərxandan 180 verst aralanmışlardır. Bu yürüşün qabağını almaq üçün tədbirlər ittixaz edilmişdir [tədbirlər görülmüşdür].

Kronştadtta

Əcnəbi qəzetələri yazırlar ki, ingilis gəmiləri Kronştadt dairəsini minadan təmizləyirlər.

* Tazəşəhərdən qaçanlar xəbər verirlər ki, dabravolların ştabı Səlaməti-Ümumiyyə Komitəsi üzvlərini, başda sədrleri Zimin ilə bərabər tövqif [həbs] etmişdir.

Şeyxin bayrağı altında

Bakı sosialistləri arasında şayə olan [yayılan] xəbərlərə görə və Dağıstandan aldıkları məlumata nəzərən Dağıstanın şeyxülislamı başına 5 min nəfər adam cəm edilmişdir. Bu dəstə əylərlərə, taboqlara bölünmüşdür və hər növ ləvazimi-hərbiyyə ilə təchiz edilmişdir. Bunların topları az isə də, fəqət bunlar dağlıqlarda partizan müharibəsi edəcəklərindən, bunlar üçün topun o qədər əhəmiyyəti yoxdur. Şeyxülislam ümid edir ki, qoşunları 20 minə yetəcəkdir. O ki qaldı könnüllülərə, onlar 2 min nəfərdir ki, qayət biintizam haldadırlar.

Batumda

Gündən-günə Batumda əcnəbi malları çoxalmaqdadır. Orada hal-hazırda mal o qədər çoxdur ki, bütün iskələ anbar-

lar[i] dolmuşdur. Hakəza [eləcə də], bir çox dəmiryol skladları da və xüsusi anbarlar dəxi mal ilə ləbələb dolmuşdur. İtaliyanın axırını paroxodu 150 milyon manatlıq mal gətirmişdir. Bu malların içində qəzetə kağızı da vardır. Batumda boş anbarlar olmadığından, mallar paroxoddan çıxarılmamışdır. Hal-hazırda əcnəbi mallarının sahibləri Bakı və Tiflis tacirləri ilə danışığa girişmişlərdir, bu mallar Gürcüstana və Azərbaycana göndərsin.

DAĞISTAN ƏHVALI

Bizə yazırlar ki:

- Dabravol ordusu tərəfindən elan edilən səfərbərlikdən əhali qaçıb əsgərliyə gəlməyirlər.

- İncədən, Böyük Burinak və Kiçik Purnal kəndləri talan edilib, əhalisi isə ac-yalavac məhv olmaqdadırlar.

- Morakir kəndinə 35 ədəd top gülləsi atılmışdır. Bu güllələr yandırıcı olduğundan kənd yanib əhalisinin bir çoxu tələf olmuşdur. Qaçanlar isə pulemyot atəşinə tutulmuşdur.

- Dabravol ordusu Əli Hacıya ultimatum vermişdir ki, əgər əsgərlərini buraxmasa kəndlər talan olacaq. İncəvar istasyonunda süvari rus kazakları bir para namussuz müsəlmanlarla kəndlərə, kəndlilərə, hətta qadınlara böyük əziyyət edirlər.

- Dabravol ordusu tərəfindən əmr verilməmişdir ki, Dağıstan daxilində Azərbaycan pulu qəbul edilməsin. Lakin əhali bu əmrə nəzəri-etinaya almayıb Azərbaycan

pulunu kamali-məmnuniyyətlə qəbul edirlər.

- Dərbənd şəhərinin qoruq tərəfində Dabravol ordusu tərəfindən əhaliyə böyük zülmələr edilir. Əhalinin evini, hətta qadınlarını təftiş edib böyük əziyyətlər edirlər.

TÜRKÜSTAN ƏHVALI

Aşqabadda olan Azərbaycan konsulluna yaxın bir zat [şəxs] iyulun 8-də Aşqabaddan çıxıb keçən gün iyulun 15-də Bakıya varid olmuşdur [çatmışdır]. Müşərünileyh [haqqında danışılan şəxs] bu axır vaxt bolşeviklərin Aşqabad üzərinə hücum etmələri haqqında müxbirimizə böylə məlumat vermişdir:

Dabravol ordusu Baş komandanı general [İppolit] Savitskiyə xəbər vermişlər ki, bolşeviklər çevirmə hərəkət edəcəklər. General buna inanmamışdır, bolşeviklər isə qəflətən Qəhqəhə dalına keçib Dabravol ordusunu və Türküstan Hökuməti əsgərlərini mühasirə etmişlərdir.

Artık istasyonunda Dabravol ordusunun üçdən iki hissəsini əsir edib 44 toplarını almışlardır. Bu xəbər Aşqabada çatan kimi şəhərdə həyəcan başlanmışdır. Türküstan Hökuməti əvvəlcə hökumət idarələrini şəhərdən köçürməyə başlamışdır. Aşqabadda olan Dabravol ordusunun süvari hissəsi ki, osetinlərdən, ləzgilərdən və bir qədər də iranlı və türkmənlərdən ibarətdir, şəhərdə olan həyəcandan istifadə edib şəhəri qarət etməyə başlamışlar. Hətta müsəlmanların qaçaq yolu olan Firuzə yolunda müsəl-

manlardan bir çoxları qarət edilib, bir neçələri qətl edilmişdir. Hökumət bu hərəkətlərin qabağını saxlamağa çalışmışsa da, nəticəsiz qalmışdır.

Aşqabaddan başlamış Krasnovodska tərəf dəmiryol mövqiflərində [stansiyalarında] qorxuya düşən əcnəbi arvadları Krasnovodska gəlməkdə olanlara müraciət edib heç olmasa öz qızlarının Krasnovodska aparılmasını yalvarmışlar. Aşqabadda olan bir neçə nəfər polyaklar Azərbaycan konsuluna müraciət edib özlərinin Krasnovodska qədər aparılması xahişində bulunmuşlar. Bunlar Azərbaycan konsulunun vaqonunda üç günlük yol azuqələri verilməklə bərabər, Krasnovodska gətirilmişlərdir.

Aşqabadda olan müsəlmanların əksəri Aşqabadın 36 verstliyində olan Xeyrabad kəndinə qaçmışlardır. Cəbəl mövqifindən Krasnovodska tərəf dəmiryolunda dabravol zabiti əmri ilə 32 nəfər adam Krasnovodska gəlməkdə olan sənişinlərin gözü qabağında güllələnmişdir. Bunların əvvəlcə dəyərli paltarlarını çıxarıb sonra güllələnmişlər. Dabravol zabitindən bu güllələnənlərin kim olduğu xəbər alındıqda cavab vermişdir ki, bunların 7-si əşqiya [quldur] dəstəsindən, qalanları isə bolşevikdirlər. Bunlar Aşqabadda həbs edilmişlərdir.

Krasnovodska, məlum olduğu üzrə, azuqə yoxdur. Su tərəfdən böyük korluq var, üç adama gündə bir vedrə su verilir. Bişirilən çörəklərdən arpa və peyğəmbəri (qarğıdalı) unundan qarışıq çörəklərdir. Azərbaycan konsulu Krasnovodska Azərbaycan təbəəsi olan qaçqınlar üçün müvəqqəti iaşə məntəqəsi açmaq istəmişsə də, azuqə yoxluğundan bu iş

baş tutmamışdır. Bakıdan azuqə göndərilən kimi qaçqınlar üçün işə məntəqəsi açılacaqdır.

Krasnovodskdan Azərbaycan təbəələri vəsiqələrlə Azərbaycana buraxılırlar. Şübhəli adamlar isə buraxılmayırlar. Krasnovodskda olan adamlardan bir çoxu Petrovska getməkdədirlər.

Felyeton

MƏCDÜSSƏLTƏNƏ*

Bir çox möhtərəm alimlər, qiymətli vücutlar var ki, sağlıqlarında qədirləri bilinməyir, zamanlarında xidmətləri təqdir edilməyir [qiymətləndirilmir]. Asari-ətiqə [qədim dövrlərə məxsus, əntiq əsərlər] kimi istiqbalın [gələcəyin] – o hər şeyin hüviyyətini [məhiyyətini], həqiqətini kamalilə təşxis [müəyyən] edən münəqqidi-təbiinin [təbii tənqidçinin] təyininə qalır.

İştə, istiqbalın təqdis edəcəyi [müqəddəsləşdirəcəyi, ucaldacağı], namını [adını, şöhrətini] əbədiyyən yad etdirəcəyi unudulmuş möhtərəm vücutlardan biri də Məcdüssəltənədir.

Məcdüssəltənə, Əfşar türklərindən, Azərbaycan övladından urmiyəli bir xandır. Böyükliyi yalnız əsil və qədim bir nəsilə mənsub olduğundan deyil, şəxsən qayət qeyrətli, həmiyyətli, məlumatlı, mətanətli və son dərəcə xoş əxlaqlı olduğundandır.

* Məcdüssəltənə haqqında yazılmış olan bu məqalə ümum müsəlman başçılarına aid olub, başbilənlərimizlə necə rəftar edildiyini təsvir və nümayiş etdirici bir nümunə olduğundan, dərcini lazım gördük. (idarə)

Məcdüssəltənə çocuqlarını oxutmaq üçün 15-20 il qabaq bütün ailəsi ilə Tiflissə gəlmiş. Qızları rus məktəblərində oxutmaq küfr olduğu bir vaxtda əfkari-ümmiyyəyə [camaatın rəyinə, ictimai fikrə] qulaq asmayıb üç qızı ilə iki oğlunu da rus məktəblərinə vermiş, həpsini kamal ilə oxutdurmuşdur. Həm bizim dövlətliklər, xanlar kimi çocuqlarına yalnız rus elmi tərbiyəsi verməklə qalmamış, cümləsinə türkcə, farsca da öyrətmişdir ki, bu gün həpsi türkcə, farsca və rusca gözəl danışib yazırlar.

Məcdüssəltənə Tiflisdə çocuqlarını oxutmaqla bərabər, özü də boş oturmamış. Deyə bilərəm ki, çox az islam aliminə nəşib olan böyük və qayət qiymətli kütübxanə [kitabxana] və asari-ətiqə kolleksiyonu vücuda gətirmişdir.

Kütübxanəsində ən nadir yazma və əski türkcə, farsca divanlar, nüsxələri qalmamış kitablar, qayət qiymətli və nəfis əski rəsmlər, qızıl və gümüş paralar və əşya vardı. Tiflisin sənayeyi-nəfisə [incəsənət] mütəxəssisləri, məşhur alimlər, aktyorlar tez-tez bu kütübxanəni ziyarət edib istifadə edirdilər.

Məcdüssəltənənin ən böyük fikri İran və Osmanlıya qərb mədəniyyətini idxal etmək, buraları zamanın ehtiyacından bixəbər nüfuzlu molla və axundların mövhumat və səfsətlərindən qurtarıb bir an əvvəl ülumi-müsbətəni [müsbət elmləri] qəbul etdirməkdir.

Bunun üçün yalnız niyyət və xəyal ilə qalmadı, farsca “Tuği-lənət”, “Dilhayı-çubin” və “Eşqi-ərquvani” adları ilə müxtəlif məzmununda əsərlər vücuda gətirdi. Bunları təb [çap] etdirib ucuz qiymətlə nəşrinə [yaymağa] çalışdı. Bunlardan başqa, türkcə və farsca qiymətli bir divanla

böyük bir səyahətnamə yazmışdır. Təəsüf ki, bunları təb etdirməyə vaxtı olmamışdır.

Məcdüssəltənənin hürr və şərqpərvərliyi rus müstəbidlərinin nəzərindən təbii uzaq olammazdı. Bunlar möhtərəm alimi daima təhti-nəzarətdə [nəzarət altında] bulundururlardı. Lakin xan ingilis tərəfdarlığı ilə məşhur olduğundan çox da incidə bilməyirdilər.

1914 elani-hərbi isə rus müstəbidlərinin qollarını açdırdı. Xanı iki gündə bir axtarmağa, incitməyə başladılar. Xan da gələcəkdə rahat qoymayacaqlarını anlayıb müvəqqəten vətəni olan Urmiyəyə getməyə məcbur oldu.

Xan, ailəsi ilə bərabər Urmiyəyə getdi. Qiymətli kütübxanəsi ilə bütün əşyasını Tiflisdə bir müsəlmana təslim etdi. Xan müharibə səbəbilə tezliklə vətəni bura xib gələmmədi. Orada da vətənin səlaməti naminə çalışmağa məcbur oldu. Gecə-gündüz çalışdı. Tiflisdəki on beşiyirmi milyon qiymətindəki asari-ətiqəsi ilə kütübxanə və əşyaları təslim etdiyi müsəlmanla konsulxana məmurları və rus qulluqçuları arasında talan və qarət edildi.

Xan Cahan müharibəsinin axırına qədər Urmiyə və ətrafında qalıb vətənin müqəddəratına şərik oldu. Məmləkətini, İranın mənafeyini hər dürlü zalimənə təcavüzdən mühafizəyə çalışdı. Həmvətənləri ilə bərabər, hücum edənlərə qarşı müdafiədə bulundu. Bir çox müharibələrə istər-istəməz iştirak etdi. 1917-də Bağdad[in] süqutu üzərinə İstanbula getdi. İştə, bu vaxtda assuri erməniləri fursət tapıb rus qoşunundan qalmış vəhşi kazak və rus erməniləri ilə birlikdə, otuz min qüvvətlə Səlməsi, Urmiyəni, Soyuq-

bulağı və ətrafındakı yüzlərcə kəndi qətləliam edib xarabaya çevirdilər.

Şəhərlərdən özgə dağılan kəndlərin miqdarı beş yüzdən, qırılan müsəlmanın sanı yüz otuz mindən fəzlədir [artıqdır].

Xan bu qanlı faciə üzərinə İstanbulda durmayıb, yenə Urmiyəyə gəlmiş, oralanın xarabazarını ancaq göz yaşları ilə seyr edə bilməmişdir.

Hələ bir çox Urmiyə xanları ilə bərabər məşhur tarixnəvis [tarixçi] Müstəan cənablarını ermənilərin qa[y]çı ilə parça-parça doğramaları xanı haləti-təbiisindən çıxarmışdır, fəvqəladə dilgir etmişdir [ürəyini sıxmışdır].

Xan bu acılıqları ilə bərabər əlində fürsət varkən Marağa nəsrənələrini [xristianlarını] qətləmdən qurtarmış və bir çox erməni ailələrini himayə etmişdir.

İştə, vətəni uğrunda milyonlarca malından, otuz-qırx qədər yaxın qövmlərindən məhrum edilib min zəhmət və məşəqqətlə fədakarənə çalışan Məcdüssəltənə, fevral ayında Batumda həbs edilmiş və iki ay qədər orada saxlanandan sonra Bakıya və buradan da Ənzəli həbsxanasına göndərilmiş, orada da iki ay qədər həbsdə saxlanandan sonra təkrar Bakıya gətirilmiş. Burada da bir ay qədər fəna halda həbsdə saxlanıb mühakimə üçün on beş gün qabaq Tiflissə göndərilmişdi.

Tiflisdəki mühakiməsindən bir nəticə, yəni onu təqsirləndirəcək şahid və dəlillər bulunmayınca yazığı min əziyyət və məşəqqətlə təkrar Bakıya və buradan da Ənzəli-Tehran həbsxanasına göndərmişlər.

Məcdüssəltənə əlli yaşlarında xəstə və zəif bir vücutdur. Çəkdiyi əziyyətlərə tab gətirəmməyib bir qaç kərələr özünü

öldürməyə qəsd etmişsə də müvəffəq olammamış, son dəfə Tiflisə yük vaqonu ilə üç gündə göndərilmiş, yolda, Tiflisdə yüz dürlü əziyyətlər verilmiş, bir qaç dəfə qəşş etmiş, saatlarca iki qolu birdən çıxmış halda qalmış, günlər uzununu ac buraxılmış.

İmdi də o hal ilə İran həbsxanasına göndərilmiş, güya mühakiməsi orada ediləcəkmiş.

Bunlar neyçün?

Çünki, əvvəla, müsəlman və türkdür. İkincisi Miyandoab tərəflərində erməni əşqiyası [quldurları] ilə müharibə edib onlardan beş-onunu öldürmüş.

Ey oxuyan! Ey iranlı qardaş! Diqqət edirmisən, yüz otuz min günahsız müsəlmanı milçək kimi qıran erməni quldurlarının heç biri müqəssir tutulmayıb, öz keflərinə buraxılıb. Xarab edilən beş yüz müsəlman kəndinə heç kəsin yazığı gəlməyir. Lakin, vətəninə mühafizəyə çalışan iranlı alim həbslərdə çürüdüdür. Həm heç bir vəhşinin etmədiyi əziyyət və işgəncələr mədəni, hüquqi-şəxsiyyəyə riayətlə məşhur bir millət tərəfindən edilir. Bu cəhətin mühakiməsini başqa bir vaxta buraxalım. Şimdilik Azərbaycan ürəfinin [ziyalılarının] ricası budur ki, İran hökuməti bu möhtərəm alim şəxs haqqında, yad və qərəzkar bir millətin rəva gördüyü əziyyət və işgəncəyə qarşı izhari-nifrət edib onu düçar edilən fəlakətdən xilas eylər və bu surətlə Azərbaycan qardaşları öhdəsinə böyük bir minnət buraxar. Bununla ümidvarız ki, hökumətimiz də, işgəncələrlə öldürülmək istənilən bu alimin xilas xüsususunda insanıyyət və qonşuluq naminə ciddi təşəbbüsatda bulunar.

Ümidvar

DÜŞMƏNƏ

*Olmuş övladi-vətən zülm ü sitəmdən bağı xun,
Əl çək ey birəhm zalım, əl çək ey calladi-dun!*

*Qət'i-ümmid eylə, bizdən çək tamah dandanını,
Baxma bica bizlərə, bilmə bizi əhli-cünun.*

*Keçsə min illərlə dəsti-düşməna xaki-vətən,
Keçmərik xaki-vətəndən, olmaıq zar ü zəbun.*

*Vermərik xaki-vətəndən qeyriyə bir qəbzəsin,
Olsa səhralar üzü gər qanımızla lələ-gün.*

*Fəxr qılma xəncəri-xunxarına Zöhhakvar,
Çox sənintək kimsəni dövran edibdir sərnigun.*

*Aləmə salma sədayi-huy boş şeypurtək,
Verməz heç əksi-səda yox burda kuhi-Bisütun.*

*Uyma bəxtə kim səni nail qılar məqsuduna
İmdi öz bəxtin səninqündür bəlaya rəhnümün.*

*Öylə nəfərcəmdir tale üzün döndərmədən,
Çevrilər iqbal, olar qəm barı gün-gündən füzun.*

*Gər pərişan eylesən biçarələr cəmiyyətin,
Müzməhil eylər səni axır sipəhri-nilgun.*

*Bədriyə, əvvəl hilal idinsə şimdi bədrənsən,
Saç qələm nurun sipahi-zülmət olsun vajgun.*

VÜKƏLA ŞURASINDA [NAZİRLƏR KABİNETİNDƏ]

* Ədliyyə Nazirinin Bakı nahiyyə məhkəməsi müddəi-ümumi [prokuroru] müavini İzdelski və həman məhkəmə üzvü Uspenskinin Xüsusi Təftiş və İstintaq Komissiyası əzalılarına [üzvlüyünə] təyini haqqındakı məruzəsindən sonra qət edilmişdir [qərara alınmışdır]:

Müşarünileyh [haqlarında danışılan] əfəndilər təyin edilirlər.

* Ticarət və Sənaye və Ərzaq nazirinin Azərbaycandan Batumda yaşayan müsəlmanlar üçün ot, arpa, suluq və qoyun aparılmasına icazə verilmək haqqındakı məruzəsindən sonra qət edilmişdir:

Məruzə rədd edilsin.

* Ticarət və Sənaye və Ərzaq nazirinin Quba qəzasında taxıl toplayan məmur və fəhlələrə məvacib vermək haqqındakı məruzəsindən sonra qət edilmişdir:

Hökumətin 1919-cu sənəsi 15 aprel qərarına əlavə olaraq Ərzaq və Ticarət və Sənaye nazirinə Quba qəzasında taxıl toplamış 40 nəfər fəhləyə də məvacib vermək tapşırılsın.

* Maliyyə nazirinin Elektrik Cəmiyyəti mövqifinin [stansiyasının] təmiri üçün 2 milyon rublə təxsis [ayrılması] haqqındakı məruzəsindən sonra qət edilmişdir:

Ümumi əsas üzrə birdəfəlik Elektrik Cəmiyyəti mövqifi təmirindən ötrü neftçilərə 2 milyon manat verilməsi Maliyyə Nazirətinə tapşırılsın.

* Ümuri-Xeyriyyə və Nəfiə [Sosial Təminat] nazirinin Şamaxı rus qaçqınlarının yerlərinə qayıtmaları haqqındakı məruzəsindən sonra qət edilmişdir:

Naftluqi mövqifinə varid olmuş [gəlmiş] 180 nəfərdən mürəkkəb [ibarət] 36 rus ailəsinə Şamaxı qəzasına qayıtmağa icazə verilsin.

* Daxiliyyə nazirinin Yevlax mövqifindəki evi polis üçün təmirdən ötrü 3600 manat təxis haqqındakı məruzəsindən sonra qət edilmişdir:

20 milyonluq fondan istənilən məbləğ buraxılsın.

NƏZARƏTLƏRDƏ [NAZİRLİKLƏRDƏ]

- Xüsusi Təftiş və İstintaq Komissiyası sədri Məsai Nəzarətinə [Əmək Nazirliyinə] və ümum nəzarətlərə müraciətən rica etmişdir ki, idarələrdə icra edilən sui-istifadələrin [sui-istifadələrin] önünü almaq üçün təşəkkül tapmış fəvqəlzikr [yuxarıda adı çəkilən] komissiyaya hər bir halda təftiş vasitəsilə müavinətdə bulunulsun.

- Azərbaycan Hökuməti nəzdində erməni siyasi nümayəndəsi hökumətimizə xəbər vermişdir ki, Baş vəzirin [Baş nazirin] tapşırması ilə sizi xəbərdar edirəm ki, iyul ayının 1-də Böyük Vedi kəndində Dəvəli ətrafında 9 saldat ilə 12 kəndli öldürülmüş olduğundan, ayın 4-də hökumət polkovnik Apresovun təhti-komandasında [komandanlığı altında] bir dəstə əsgər göndərmişdir ki, müqəssirləri və ölənlərin silahlarının təslimini tələb etsinlər. Apresov dəstəni istirahətə buraxaraq müzakirata girişmiş və ehtiyatkarlıq tədbirləri görməmişdir. Müsəlmanlar qəflətən bunlara atəş açaraq 5 afser və 30 saldat öldürüb, 7 afser və 120 saldat yaralamışlardır. Apresov məhkəməyə verilmişdir. İngilislərin təsvibi [icazəsi, təsdiqi] ilə oraya cəza dəstəsi göndərilmişdir.

QARABAĞDA

Türk-Ədəmi Mərkəziyyət firqəsi “Müsavat”ın Mərkəzi Komitəsi tərəfindən təşkilat yapmaq məqsədilə Zəngəzur və Şuşa qəzalarına göndərilmiş Parlaman üzvü Cavad bəy Məlik-Yeqanov və Mərkəzi Komitə üzvü mübəllig [təbliğatçı] Zül-

füqar Fərəczadə dünən məhəlli-məmurriyyətlərindən Bakıya övdət etmiş [qayıtmış], ümumiyyətlə məzkur [deyilən] qəzalar haqqında aşağıdakı bəyanatı vermişlərdir:

“Ağdamdan Şuşaya gedən şose yolu nu ermənilər dağlardan atəşə tutub müsəfirlərin rahatca gedib-gəlmələrinə mane olurlar. Ara-sıra atılan qurşunlardan tələf olanlar da olur. Ağdamdan Qaryagına gedən yol həmçinin dağlardan atəşə tutulur. Bu günlərdə ermənilər tərəfindən dağıdılmış teleqraf xəttini təmirə məşğul olan 4 nəfər teleqraf qulluqçularının üzərinə hücum edərək onları dəstgir etmişlər [ələ keçirmişlər]. Onların iki nəfərini ki, rus imişlər, buraxıb, iki nəfərini türk və müsəlman olduğundan öldürmüşlərdir. Teleqraf xətti işləməyir.

Şuşanın vəziyyəti yaxşıdır. Əhalinin ruhu yüksəkdir. Demək olar ki, əhali tamamilə silah altındadır. Azərbaycan Hökuməti idarəsində olan yerlərdə ermənilərə heç bir təcavüz olunmayı. Onlar kamali-asudəliklə öz çöl işlərinə məşğuldurlar. Müsəlmanlar yenə sabiqki kimi ermənilər hökmran olan tərəflərə keçə bilməyirlər.

Köçərilərin yaylaq yolu yenə qapalıdır. Hər yerdə müsəlmanlara rast gəldikdə güllələyirlər. Kəpəzdə köçərilərin halı qayət fənadır. Heyvanlarına yedirməyə ot-ələf tapmayırlar. Bütün mahalarda, istər Şuşa qəzası olsun, istər Zəngəzur, Qaryagin qəzası olsun, taxıl hədsizdir. Hər yerdə olduğu kimi buralarda da əkin və biçin alat və əsbabına [alətlərinə və vəsaitlərinə] böyük ehtiyac vardır. Fəhlə də yoxdur.

Qaçqınların halı qayət fənadır. Bu

vaxtadək onlara əsaslı bir yardım edilməmişdir. Aralarında təşkilat yoxdur. Onlara yalnız bir kərə müavinət edilmiş, adambaşına yarım arşın bez və 15 gırvənkə buğda verilmişdir. Aralarında başqa müsri [yoluxucu] xəstəlik yoxdur, yalnız şiddətli qızdırma xəstəliyi vardır. Onlara tibbi müavinət edilməyir. Həkim və dərman əbədən yoxdur. Yekunu 30-32 min nəfərə baliğ olan [çatan] qaçqınlar 3-cü və 4-cü uçaştoklarda yaşayırlar.

Zəngəzurda müsəlman xalqının ruhu qayət yüksəkdir. Gorusun alınması doğru deyildir. Orada ermənilərin külli surətdə müntəzəm qüvvələri var. Alınan Köhnə Gorusdur.

Məktəblərin halı qayət fənadır. Axırıncı bir-iki ilin qarışıqlıqları və inqilabları ibtidai məktəbləri acınacaq bir hala salmışdır.

Zəngəzur qəzası da səhiyyə cəhətdən ağır bir vəziyyətdədir. Əhali davadərmansızlıqdan qırılır. Səhiyyə Nəzarəti tərəfindən Cavad bəy Cavanşirə 70 min manat para buraxılmış ki, orada bir şöbə açılsın. Lakin bu vaxtadək bir iş görülməmişdir.

Ermənilərlə köçərilər miyanında [arasında] olan toqquşmalarda möhtaci-müavinət [yardıma möhtac] olan yaralılara və mütəzərrirlərə [zərərçəkənlərə] yardım etmək üçün Şuşada general-qubernatorun müşaviri Şahsüvarov Şuşa mütəəllimlərindən [tələbələrindən] iki feldşerin iştirakı ilə iki səhiyyə dəstəsi tərtib verib, birini Zəngənə, digərini Kəpəzə göndərmişdir. Şahsüvarovun, bu işdə iştirak edən Şuşa mütəəllimlərinin işbu insani hərəkətləri şayani-təqdirdir [təqdirəlayıqdır].

Zəngəzur mahalı tam əmniyyətdir. Cavanşir qəzasında, bəzən Bərdə tərəflərində soyğunçuluqlar vəqə olursa, hökumət ciddi surətdə quldurları təqib edir. Əhali bu barədə olduqca hökumətdən məmnundurlar. Bununla bərabər, bəzi hökumət məmurlarının rəftarından şikayət edirlər. Əhalinin kəndçi sinifi “Müsəvat” firqəsinə hüsn-təvəccöh [hüsn-rəğbət] bəsləyirlər, Azərbaycan fikrini və Azərbaycan Cümhuriyyətini “Müsəvat” meydana çıxardı deyirlər. Başqa firqələrin bir o qədər nüfuzu yoxdur.

“İttihad” firqəsi Qaryagin və Ağdamda şöbələr açmaq fikrindədir. Lakin şimdiki müvəffəq olmamışdır. Çünki onlar əhalini yalnız təvəqqe və xahişlə öz tərəflərinə çəkirlər. Öz proqramlarından bəhs etməyirlər.

“Müsəvat” tərəfindən Bərdə, Qər vənd, Ağdam, Şuşa, Suarası, Dondarlı, Qaryagında şöbələr açılmışdır.

NAXÇIVAN MƏKTUBATI

- 8 -

Həman gün saat 6, axşam vaxtı, cəmi məhəllə vəkilləri yığıb Milli Şura ləğv edildikdən Milli Komitəyə əza [üzv] və sədr seçdilər. Sabiq Milli Şura sədri Əliqulu (Əmiş bəy) Sultanov yenə Milli Komitə sədri seçildi.

Ayın 14-ü oldu, saat 11 radələrində Kəlbəli xan [Naxçıvanski], Əmiş bəy, iki nəfər mötəbərənə [mötəbər şəxslərə] bərabər istasyona gedib erməni general-qubernatorunu istiqbal etdikləri [qarşıladıkları] halda xəbər gəldi ki, general Devi,

[Aleksandr İvanoviç] Xatisov (ermənilərin Premyer ministri) və erməni qubernatoru, bir çox çinovnik və qeyri ermənilərlə gəldilər. Camaat mülahizə etdiyi kimi çıxmayıb, sonra xəbər gəldi ki, həpsi Culfa məbərinə [körpüsünə] baxmağa getdilər ki, sabah övdət edəcəklər [qayıdacaqlar].

Xülasə, 15-nə qədər müsəlmanların Milli Komitə əzaları sədr ilə və bir çox kamil adamlarla səhərdən axşama qədər şura yapırlardı ki, sabah Xatisova nə cavab versinlər. Cavablar hazır oldu, ondan maəda [əlavə], ingilis general-qubernatoruna verilən protestnamənin müxtəsər məzmunu müsvəddəsi [qaralaması] yazılıb, bir para sözlər əlavə edilməklə Xatisova verilməsinə məsləhət göründü ki, məzmunu işte bu:

“Siz kəndinizi erməni cümhuriyyəti sayırsınız. Cümhuri hökumətində zülüm və zorba zorlu olammas. Təbii, biz sizə tabe olmadığımızı və kərratla [dəfələrlə] bizi sizə rəiyyət verdikdə etirazımızı eşitməklə nə üçün bizi zorla kəndinizə rəiyyət etmək istəyirsiniz? Sizə biz camaat məlum edirik ki, biz sizə rəiyyət olmağı protesto edirik.”

Ayın 15-i oldu. Qonaqlar Culfadan təşrif gətirdilər. Əvvəlcə Milli Komitəyə gəldilər. General Devi camaatı yumuşadıcı dil ilə nitq irad edib [nitq söyləyib], sonra erməni hakimini nişan verdi ki, bundan sonra yollar açılar, bolluq olar, əmin olunuz əmniyyət hər yerdə bərpa olacaqdır.

Deviyə hər nə qədər etirazat haqqında söz izhar etdilsə də, heç birinə danışmağa meydan vermədi. Söylədi ki, Ermənistandır burası, vəssalam.

Sonra Xatısov çox böyük fikirli və məhəbbət oyaq bir lisanla nitq söyləməyə başlayaraq “Qardaşlar, yoldaşlar, artıq keçənlər keçdi. Biz eyi biliriz ki, hər iki tərəf bədbəxt və mütləzərrir olmuş [zərər çəkmiş]. Odur ki, biz əski olanları və yaxud xəsarətləri aramayıb, təzədən həyata qədəm qoyub, əski qonşuluq məhəbbətini qazanmağa səy və qeyrət etməliyiz. Sizə hər dürlü müavinətdə bulunmağı vəd etməklə bərabər, onu da sədaqətlə deyirəm ki, erməni əsgərləri tərəfindən siz məhəbbətdən başqa heç bir fəna hərəkət görməyəcəksiniz. Ümid [edirik] ki, siz də bizlə müttəhidən [birgə] işləyəcəksiniz. Hökumət məmurlarından sizdən istədiyiniz qədər ola bilər. Fəqət Milli Komitənin təsvibi [təsdiqi] ilə.” deyir.

Sonra Xatısov və Devi Milli Komitə qonağından [imarətindən] qapıya toplanmış mindən ziyadə əhalinin fikrini bilmək və onlara söz söyləmək üçün dişəriyə çıxdılar.

Əvvəlcə general Devi üzünü camaata tutaraq: “Camaat, bu tarixdən ermənilər sizə hakimdir. Qubernatorları da gəlmiş. Hər kəs ona itaət etməlidir. Onu tanımayanlar və ona itaət etməyənlər erməni hökumətini tanımayırlar deməkdir. Erməni hökumətinə boyun əyməyənlər bizim özümüzə itaət etməməklə bizə düşman hesab olunurlar” kimi sözlər söylədi.

Camaat: “Xeyir, biz erməni hökumətini tanımayırıq. Onlar hökumət deyillər, bizim kimi başıpozuqdurlar. Biz onlara tabe olmayırıq. Bizi zorla onlara verirsiniz. Britan hökumətinə bizim zorumuz yoxdur. Ermənilər xain cəlladdırlar. Biz onlara rəiyyət olamayız. Onlar kən-

dilərini islah etsinlər də, idarə etsinlər də, sonra bizə ağa olsunlar. Bu saat gündə İrəvanda mauzerçilər peydərpey adam öldürüb yol kəsməkdədirlər. Bu saat fə-dailər siləhsiz müsəlmanları əzməkdədirlər. Xatısovlar onları islah etsinlər. Biz məhv olsaq da Ermənistanı rəiyyət olmağı istəməyirik, ilx...” deyə cavab verdi.

Bu sözlərdən sonra Xatısov qızarıb pək məhcub [pərt] oldu. Daha qətiyyənlər söz söyləmədi. Ondan sonra Kərbəlayı Əli xangilə vizitə [görüşə] gedib çay-qəhvə içib bir saat qədər söhbətdən sonra qışlaya və oradan da sabahı gün erməni qubernatorunu Naxçıvanda qoyub İrəvana hərəkət etdilər.

- 9 -

Erməni qubernatoru məmurları ilə üç-dörd gün qışlada ingilislər nəzdində qalıb işə baxmağa başladı. O müddətdə divanxanası və polis idarələri üçün şəhərdə yer aramağa iqdəm etdi [başladı].

Bu üç-dörd gün zərfində camaat bəyində [arasında] ermənilərə müsəlmanlardan məmurlar verilsinmi, verilməsinmi məsələsi mövqeyi-müzakirə[yə] qoyuldu.

Bir çoxları məsləhət görürlərdi ki, əlbəttə müsəlmandan məmur olması bizim eyni məsləhətimizdir [bizim xeyrimizə olandır]. Çünki onların hərəkəti-siyasiyyəsinə bizə məlumat verməklə bərabər, həmişə kəndi qardaşlarına da müavinətdə bulunmaqdan geri durmazlar.

Bir çoxları bunun əksinə olaraq söyləyirdilər ki, xayı, biz ermənilərə kəndimiz məmur verdikdə, verdiklərimiz pro-testolara kəndimiz zidd etməklə, həm

erməniyə müti olmaq rizamızı da göstəririz. Bundan maəda [bundan əlavə], müsəlman məmurları erməni xidmətində bulunduqda (ruh və əxlaqca zəif olan adamlarımız) keçən zamanlarda kim nə yapmış və millətine xidmət etməkdə nə kimi təşəbbüsatda bulunması haqqında izahat verəcəklər təbii və bu kimi məlumatdan erməni hökuməti istifadə edə-rək zamani-atidə [gələcəkdə] bizim fəal və hissi-millisi çox olan adamlarımızı həbs etmək və cəfa verməkdən vaz keçməyəcəkdir. Bu isə bizim siyasətimizə toxunar və şayani-təəssüf [təəssüfə layiq] bir səhv olmuş olar.

Xülasə, çox mübahisədən sonra, bilü-mum [ümumiyyətlə] məmur verməmək tərəfdarı oldular.

Həman günlərdə məhza bir komitə çıxdı. Hər gecə elanlar yapışdırıb bir çox-larını təhdid etməyə başladı.

Məsələn, birisinin məzmunu böylə idi:

“Hər kəs erməni hökumətinə şikayətə gedərsə, yaxud erməni məmuriyyətinə girərsə, o, güllələnəcəkdir.”

Polis məmuriyyətində sabiqlərdə bəylərdən çoxu iştirak edib və son zamanlarda işsiz qaldıqlarından, baxalım onlar bu təhdidlərə nə nəzərlə baxırlar.

Sabiq məmurların təbliğatı:

“Həqiqətən, erməniyə xidmət etmək pək fəna işdir. Fəqət bir iş var ki, baxalım onu əhali yapacaqlarmı? Erməniyə xidmət etməkdən məqsəd [məqsəd] para qazanmaqdır. Bizə, xidmət etməyin deyirlər. Halbuki, xidmət etmək bizim sənətimizdir. Öylə isə, tacirlərimiz də ermənilərlə ticarət yapmamalıdırlar. Sənətkarlarımız da müamilə etməməlidirlər.

Halbuki, ermənilərin ilk vürudunda [gəlişində] Xatısovdan Hacı Hüseynəli (?) gön-lərini yeritmək üçün məclisdə – ki yeri deyildi – vəqon istədi. Əmirov bilməmə nə yaptı. Milyonlərə zorları çatmayan əfəndilər kasıbların bir parça əkməyinə bəis olmaq istəyirlər. Milli Komitə bizi iaşəcə təmin etsinlər, ol vaxt pək eyi.”

Üç gündən sonra erməni qubernatoru şəhərə köçüb yavaş-yavaş işləməyə başladı. Müsəlmanları cəlb etmək üçün sabiq polislərə və müdirinə xəbər verdi ki, sizin maaşınız mayısın əvvəlindən bizə hesab olunur, üç gün sonra veriləcəkdir. Şimdi tacirlərimiz və bir çoxlarına İrana, Tiflisə və qeyri yerə getmək lazım ki, erməni vəsiqəsi olmasa, heç bir yerə buraxmazlar. Bu kimi ehtiyacda bulunanlar erməni divanxanasını tanımağa başladılar. Divanxana şənələnəməyə başladı, hökumət işə şüru etdi [başladı].

Tamaşaçı

“SON SİSTEM EHTİKAR”

Məlum olduğu üzrə, şəhərimizdə çoxdan bəri növbənov ehtikar istemal edilir [işlənilir] və edilməkdədir. Məsələn, pul, parça ticarəti, qızıl, gümüş, mis, başqa bu cür şeylərin adı qiymətindən birə yüz və daha yuxarı olmaq üzrə alışı-verişi adı bir xasiyyət kəsb etmişdir.

Fəqət son vaxtlar şəhərimizdə yeni bir ehtikar doğmuşdur ki, onun nəticəsi əhalinin çox qisminə, ələlxusus kasıb sinifinə pək fəna təsirlər bağışlamaqdır. Məsələn, mülk sahibləri mənzil kirayəsi haqqında şimdilik bir qanun olmadığına

dan istifadə edərək mənzil sahiblərinin aylıq muzzdunu birə on və hətta iyirmi artırır. Təbii, az bir maaşla imrari-həyat edən [dolanan] kasıb və hətta orta sinif əhali işbu məbləği verməkdən aciz olduğundan, otaqları boşaltmağa məcbur olur. Ev sahibləri də öyləcə bunu arayırmışlar. Onlar dərhal otaqları bir pulluya kirayə verir. (Son vaxtlar şəhərimiz yeni törəmə milyonçular ilə məmludur [doludur]). Qabaqca 10-dan 20 minədək otaqlar üçün “sərqifil” [dəbbə pulu] alır, sonra baha və az bir müddətə onunla doqovor [müqavilə] bağlayır ki, vaxtı tamam olan kimi başqası ilə böylə müamilədə bulunsun.

Əksər övqat [çox vaxt] mənzil sahibləri dəxi eyni surətdə rəftar edirlər. Onlar qeyri şəhərə gedəcəklərini bəhanə edib kəndi otaqlarını artıq bir məbləğ alaraq başqasına verirlər. (Bu fəqərə [hadisə] yəhudilərin arasında pək artıq intişar tapmışdır [yayılmışdır]). Və başlayırlar qeyri yerdə mənzil aramağa, tapdıqları halda yenə həman qayda ilə qeyrisinə satırlar. Bu növlə onlar otaqsızlıqdan dolayı podvallarda və hətta tövlələrdə qalan əhəlinin halını bilmərrə unudub, yeni ixtira etmiş olduqları “sənətdən” gündə minlərlə paralar qazanırlar. Bunların həpsi nəzərdən keçirilərsə, həqiqi kirayənişinlərin halı nə dərəcə fəna olduğunu aydın bir surətdə görəcəyiz.

İşbu fəqirlərin halın nə rəyə lazım isə göstərib deyirik ki, bu iş qeyrilərinə bənzəməz. Pul, qızıl, gümüş alış-verişi öylə bir şeydir ki, ondan törəyən zərər və ziyanlar əhəlinin çoxuna bir o qədər fəna təsiri olmayır. Fəqət otaq məsələsi qeyrilərə bənzəməyir. Otaqsız dirlik etmək olmaz. Ümidsizlikdən podvallar və hətta tövlələrdə yaşamağa məcbur olan əhali

müxtəlif naxoşluqlara mübtəla olub yüzlərlə tələf olur. Kimsənin bunların halında xəbəri yox. Tələf olarsa, səbəbi soran olmaz, əgər sorularsa, laqeyd keçib gedərlər. Əgər tezliklə işbu fənalığın önü alınmazsa, əgər həmin müamilədə bulunan şəxslər layiqi cəzalarına çatdırılmazsa, ol vaxt mənzilsiz əhəlinin halı çox fəna olacaqdır.

Aciz

BAKI XƏBƏRLƏRİ

Lənkəranda

Salyandan gələnlər rəvayət edirlər ki, şimdi Lənkəranda sakit və rahatlıqdır. Muğanlılar idarəni öz əllərinə alırlar.

Kuban ilə mal mübadiləsi

Ticarət Nəzarəti Kuban Hökuməti indində olan Azərbaycan siyasi nümayəndəsinə xəbər vermişdir ki, Azərbaycan Hökuməti Kuban ilə xüsusi müəssisələr vasitəsilə mal mübadiləsinə başlamağa lüzum görmüşdür. Bu şərtlə ticarətə başlamaq üçün hökumət Kuban Hökumətindən müavinət istəyir və öz işlərindən ötrü Yekaterinodara getmiş Nəzarət agentti İ. İ. Kotovski ilə bu barədə danışmağı təklif etmişdir.

Təyin

Bakı quberniyasının straja inspektoru [mühafizə müfəttişi] Əhmədbəyov Azərbaycan Ordusu Ərkani-hərbina [Qərargahına] zabit təyin olunduğundan, onun yerinə Bakı qubernatorunun xüsusi məmuriyyət çinovniki Mehdi bəy Nəcəfbəyov təyin edilmişdir.

Darülfünun Komissiyasında

Darülfünun Komissiyonu qərar qoymuşdur ki, Bakı Texnik Komitəsinin kimyaxanası Darülfünun ixtiyarına alınsın. Bu şərtlə ki, Ticarət və Sənəət Nəzarətinin mənafeyinə də xidmət edə bilər. Xidmətçilərinin Darülfünun və ya Ticarət, Sənəət Nəzarəti tərəfindən təyin olunacağı məsələsi isə Darülfünun açılandan sonra həll olunur.

Qubanın istidası [xahişi]

- Quba şəhəri Bakı qubernatoruna müraciətən bolşevik anarşiyasından zərər didə olmuş Quba 2 sinifli məktəbinə 50 min rublə subsidiya verilməsini rica etmişdir.

- Quba uyezdinin Mixaylovski kənd məktəbi naziri qubernatora müraciətən rica etmişdir ki, hökumətdən həmin məktəbi təmir üçün 29 min manat istidasında bulunsun. Məktəb bolşevik zamanında artıq zərər didə olmuşdur.

Bolşevik irsi

Axır vaxtlarda təhərri [axtarış] polis müdiri Fətəlibəyov böylə xəbərlər almış ki, Bakıda bolşeviklərdən külli miqdarda mal qalıbdır. Bu xəbərləri təhqiq edərəkən məlum olmuşdur ki, bu malların bir qismi “Qafqaz-Merkuri” cəmiyyətinin Vostoçnu Obşestva Naberejnaya küçə, 21-ci pristanın qabağındakı skladında və Çornı-qorodda qalmışdır. Axtarış zamanı bu skladlardan zeyldəki [aşağıdakı] mallar tapılmışdır:

- 1) Maxorka 3207 qutu, ağırlığı 6000 pud;
- 2) Türkmən keçəsi, 2000 ədəd;
- 3) Yarımkürk, 57 tay, 2000 ədəd;

- 4) Dəri əlcək, 2 tay, 700 ədəd;
 - 5) At üçün dəmir qaşov, 1300 ədəd;
 - 6) Qaloş, 7 tay, 400 ədəd;
 - 7) Dəvə dərisi, 10 put.
- Mallar hamısı zəbt olunmuşdur.

İclas

Şənbə günü saat 4 radələrində “Müsavat” idarəsində Bakı Politexnik məktəbinin Türk Mütəəllimləri [Tələbələri] İttifaqının ümumi iclası münəqd olacaqdır [yığışacaqdır]. Baxılacaq məsələlər:

- 1) Müsamirə [konsert] heyətinin mühasibəsi (atçotu);
- 2) Qeyri cari məsələlər.

Tələbələr iclası

Bu gün cümə günü saat 5-də Birinci Realnı məktəbinin salonunda Bakıda bulunan türk tələbələrinin ümumi təcili iclası dəvət olunur. İclasda keçən dəfə qəbul olunmuş bəzi məsələlərə təzədən baxılacaqdır. Tələbələr Komitəsi bütün arxadaşlarını bu təcili iclasa dəvət edir.

Dəmiryolunda

- İkinci hissə mühafizə naçalnikinin müvəqqəti müavinliyinə iyulun 8-dən etibarən Ağsalah Hacıyev təyin edilir.

- Dəmiryol mühafizəsi naçalnikinə xəbər verir ki, Azərbaycandan Gürcüstana gedənlər məcburən Azərbaycan Cümhuriyyəti indində [nəzində] olan Gürcüstan nümayəndəsindən vəsiqə almalıdırlar.

Birjada

Kerenski pulları ilə dəyişik yoxdur. Minlik 1450-1500 manata, 250 manatlıq 4-ü 1300 manata, xırdalar 20 %. Nikolay pullarından 500-lük 1800 manata, yüz-

lülklər 340 manata, başqaları ilə maraqlanan yoxdur.

Valyuta

Valyuta arzu edən azdır. İngiltərə funtu 360 manat, çək 330 manat, qızıl türk lirəsi 425 manata, kağız lirə 90 manata. İtaliya lirə krediti 22 manata.

İRƏVANLILAR İTTİFAQINDA

Uzun bir sükutdan [sonra] yazıq İrəvan vilayəti türklərinin Həmtorpaqlılar Cəmiyyəti fəaliyyətə başladı. Azərbaycan Cümhuriyyətinin təbəiyyəti-ümmiyyəsi, ayrılmaz parçaları olan Naxçıvan, Şərur və Ordubadın erməni əşqiyləri [quldurları] tərəfindən cəbrən istila edilmələri, “Ermənistan Cümhuriyyətində” imrari-həyat edən [ömür sürən] türk qardaşlarının gündən-günə min dürlü zalimanə müşkülata məruz qalmaları Bakıda – Azərbaycanın müşfiq qoynunda rahat və asudə yaşamaqda olan İrəvan türklərinin fəlkəzədə qardaşlarını xatırlatmış kimi oldu.

İrəvan vilayətinin İrəvan, Göyçə, Üçkilsə və Sürməli mahallarında islam-türk əhalisi kamilən qətlam edildikdən, yüzlərlə məmur [abad] və abadan köylər erməni qitəati-əsgəriyyəsi [hərbi hissələri] tərəfindən toplarla təxrib və türk əhalisinin hissiyyəti-milliyə və diniyyəsi, bəlkə irz və namusu müstəbidanə bir surətdə daşnaklar ayağı altında məhv olub getdikdən sonra yapılmış fənalıq və məzəlimin təvəssö edilməsi [nə dərəcədə yayılması, faciənin miqyası] anlaşılır.

Son teleqraf “müstəqil Ermənistan”

hökuməti təhti-hakimiyyətində [hakimiyyəti altında] yaşayan türklərin yenə işgəncələrə düçar olmaları xəbərini gətirdi. Təbii olaraq işbu xəbər Bakıdakı İrəvan türkləri arasında böyük bir iztirab və həyəcana bais oldu.

İştə, çoxdan bəri sükuta məcbur olan Həmtorpaqlılar Cəmiyyəti fəaliyyətə başladı. Cəmiyyət sabiq İrəvan vilayətinin bir qisminin etnoqrafı (milli), tarixi və digər şəraiti-məhəlliyyəyə [yerli şərtlərə] nəzərən Azərbaycan Cümhuriyyətinin ayrılmaz bir parçasını təşkil etdiyindən şu ərazinin Azərbaycan Cümhuriyyətində ibqası [qalması] ilə, oralarda yaşamaqda olan əhalinin mənafeini hər bir təcavüzdən müdafiə etmələri yolunda tədabir ittixaz edilməsini [tədbirlər görülməsini] kəndi məqsədi-fəaliyyətləri qəbul etmişdir.

Cümə günü, təmmuzun 10-cu günü Bakı Bələdiyyə salonunda vaqə olan iclasında əhvali-hazirə nəzərə alınmış, Rəisi-vükəla [Baş nazir] həzrətləri hüzuruna bir heyət göndərilmişdi. Bu gün yenə həman Bələdiyyə salonunda Cəmiyyətin fəvqəladə iclası vaqə olur. Ümidvarız ki, Həmtorpaqlılar Cəmiyyəti bu dəfə millət və vətəndaşlarının əhvali-fəciyələrini [faciəli vəziyyətlərini] eyi hiss edib səmiyyətlə işə başlayacaqlar.

FƏHLƏ HƏYATI

12 təmmuz şənbə günü, saat 2-də Balaxana krujokunda [Balaxana dərənəyində] Sabunçu, Ramana, Zabrat, Balaxana məntəqələri mədənlərində çalışmaqda olan bütün müsəlman fəhlələri tərəfindən bəvəsiqə intixab edilmiş [vəsiqələrlə

seçilmiş] nümayəndələr tərəfindən müşavirə iclası təşkil edilib və bahalıq məsələləri mövqeyi-müzakirəyə vəz edildi [müzakirəyə qoyuldu].

Birinci növbədə Zəngəzurdan gəlmiş Məhəmmədhasən bəy Xocahanzadə cənabları məruzəçi sifəti ilə 1918-ci sənəsi təşrinə-sani [noyabr] ayından etibarən hal-hazırda qədər erməni bandaları və nizami qüvvələri tərəfindən 145-i mütəcaviz [keçmiş] islam köylərinin əksər əhalisi faciəyə bir surətdə qətl və bütün əbniyələri ehraç [binaları yandırıldığı] və əmvalı [malları] yağma edildiyinə və Zəngəzur qəzasını Ermənistan ilhaq [birləşdirmək] əzmi ilə Ermənistandan qüvvəyi-əsgəriyyəyə varid olduğundan [gəldiyindən], hal-hazırda eyni faciələr mütəəqibən [ard-arda] vaqə olmaqda davam etdiyinə dair ətrafıyla məlumat verdiyindən sonra, mərqumətüz-zeyl tələbatı [aşağıda sadalanan tələbləri] Rəisi-vükəla [Baş nazir] həzrətlərinə təqdim və İngiltərə Komandanlığından dərxtast etmək [tələb etmək, istəmək] üçün: 1) Mirzəağa Kərimzadə, 2) Həmid Paşazadə, 3) Fərəc bəy Hüseyinzadə, 4) Əsgər bəy Yeganzadə, 5) Məşhədi Məhərrəm Hüseyinzadə, 6) Bəhrəm bəy Yeganzadə, 7) Mustafa Əlizadə intixab edildilər.

Bərəkətli ormanları və filizat məadinə [filiz mədənləri] sayəsində Qafqaziyada ümumən, Azərbaycanda xüsusən mövqeyi-mühüm ehraz etdiyindən maəda [mühüm yer tutmaqdan əlavə], qış fəslə Şuşa, Cəbrayıl, Cavanşir qəzalarında sükunət edici islam əhalisinin həyatında həvayi-mühit [hər şeyi əhatə edən hava] dərəcədə zəruri olub da Azərbaycanın təmamyyəti-mülkiyyəsi [torpaq bütünlüyü] ilə mərbut [bağlı] bulunan Zəngəzur qə-

zası islahlarının qəlb yandırıcı təzəllümat və istimdadına [zülümlərinə və imdad diləməsinə] qarşı hökuməti-mətbuəmizin [tabe olduğumuz hökumətimizin] laqeydanə davranması şayani-təəccübdür [təəccüb ediləsidir]. Binaənileyh [ona görə], hökuməti-mətbuəmizdən tələb edirik:

1) Zəngəzur qəzası islahlarına qarşı icra edilməkdə olan təcavüzəti-zalimanələrə xatimə çəkmək, Zəngəzur qəzasını və islam əhalisini ədna qasib [alçaq qəsbkarlar] və zalım düşmən əlindən bərdəfəlik xilas etmək uğrunda səri [sürətli] və qəti tədbirlər görülməsi;

2) Qarabağ general-qubernatoru tezlikcə kəndi vəzifə başına müraciətlə, fəaliyyətində davam etməsinə müsaidə verilməsi;

3) Zəngəzur qəzası ilə poçta-teleqraf müxabirə vəsaiti [rabitə vasitəsi] düzəlməsi üçün binagüzarlıq [sərəncam] edilməsi;

4) Zəngəzur islahlarına varid olmuş milyarlara balıq [çatan] zərər və xəsarəti ermənilərdən alıb özlərinə qaytarmaq üçün tədabiri-lazimə ittixaz edilməsi [lazımlı tədbirlər görülməsi];

5) İngilis Komandanlığından tələb edirik, kəndi vədəsinə vəfa edərək Zəngəzur erməni camaatını Azərbaycana tabe və təslim olmağa məcbur etməyi;

6) Zəngəzurdə davam etməkdə olan qətl-qarətin önünü alıb müqəssirləri cəzalandırmağı, yaxud əks təqdirdə bitərəf dayanıb müdaxilə etməməyi tələb edirik.

Tələbatımız qəbul edilmədiyi təqdirdə, Bakı ətrafında bulunan zəhmətkeş islam camaatı tənə-vahid [hamı bir nəfər] kimi kəndi din və qan qardaşlarımızın mü-

dafiəsinə qoşub, son damla qanımızı millətə və vətəndaşlarımızın xilas uğruna tökəcəyimizi və heç bir qüvvə bizi əzmimizdən inhirafa [döndərməyə] qadir olamayacağını dəxi ittila [xəbər] veririz;

7) Hökuməti-mətbuəmizdən, Zəngəzur fəcayesini radio-teleqraf vasitəsilə Paris Sülh Konfransında Azərbaycan heyəti-mürəxxəsəsinə [nümayəndə heyətinə] ittila vermək xüsusunda müsaidə buyurulmasını rica edirik;

8) Bahalıq məsələsində nırxların gündən-günə tərəqqisinə bir sədd qoymaq üçün bütün ərzaq və meyvəcətə müəyyən fiatlar təyin edilərək, möhtəkirlərin cəzaya giriftar olmaları zımnında [məqsədi ilə] lazım məhəllinə [lazımı yerə] əmr verilməsini rica edirik.

*Sədr: Mirzəağa Kərimzadə
Katib: Yusif Əbdürrəhimzadə*

İZHARİ-TƏŞƏKKÜR

Müdir əfəndi! Cənabınızdan acizənə istida [xahiş] olunur ki, mənafeyi-ümmiyyə və xeyriyyə naminə bu neçə kəlmə təşəkküratımıza möhtərəm qəzetənizin bir guşəsində yer verəsiniz.

Şəvvalın qürrəsində [ilk gecəsində] eydi-fitr [Oruc bayramı] münasibətilə cəmiyyəti-maarifi-iraniyan [iranlılar maarif cəmiyyəti] “Tərəqqi”nin heyəti-idarəsi tərəfindən həvəskarlar iştirakı ilə məzkur [deyilən] cəmiyyətin nəfinə [xeyrinə] olaraq Fəhlə Klubunda bir nümayiş [tamaşa] tərtib verilmişdi. Nümayiş mərhəmətli yoldaşların səy və hümməti sayəsində qayət mütəntən [təntənəli] və parlaq keç-

di. Əziz qonaqların şadlıq və yüksək ruhu drama heyəti tərəfindən tərtib verilmiş məramnamənin gözəl və maraqlı olduğunu isbat edirdi. Şayani-təhsin [alqışa layiq] burasıdır ki, alihümmət camaat maarif yolunda biletlərə sərf etdiyi paralardan əlavə, tamaşa gecəsi öz hesabül-nümayişləri ilə [öz imkanları qədərində] cavan cəmiyyətin sandıqcasına ianələr dəxi etdi. Nümayişdən hasil olan paralar: Mədaxil: bilet və kontramarkalardan 10517 manat, ianədən 1335 manat, məramnamədən 314 manat 15 qəpik. Cümlətan mədaxil 16166 manat 15 qəpik.

Məxaric: marka vergisi 2050 manat 75 qəpik, salon və onun xadimlərinə 735 manat, musiqi müəllimi, tarzən, neyçi 550 manat, məramnamə, afişa, parikmaxer 600 manat, xırda xərclər 427 manat 45 qəpik. Cümlətan məxaric 4363 manat 15 qəpik.

Xalis mədaxil: 7803 manat.

Heyəti-idarə ianə və hər cəhətdən yardım edən zəvati-kirama [möhtərəm şəxslərə] və “İttihad” məktəbinin müdirinə və musiqi çalan şagirdlərə öz səmimi təşəkküratını izhar edir.

Heyəti-idarə

Diş həkimi

E. S. Karşeynbaumun

Dişlər ağrısız çəkilir və qızıl dişlər qayırılır. Ünvan: Sisyanovski, nömrə 41, Çadrovının küncündə. Telefon nömrə 22-08. Qəbul edir: 8-dən 1-ədək; 5-dən 7-ədək.

İyul ayının 1-dən naxoşları Buzovnada Zərbəli Şeyxəli oğlunun bağında qəbul edir. Şəhərdə isə asistentka R. Q. Risqind qəbul edir.

Bəhri-Xəzər dənizində posta, sərnişin və yük gəmilərinin hərəkəti

Bakı-Ənzəli

15-ci körpüdən səşənbə [çərşənbə axşamı], cümə və bazar günləri saat 4-də.

Bakı-Tazəşəhər (Krasnovodsk)

15-ci körpüdən düşənbə [bazar ertəsi], çarşənbə və cümə günləri saat 4-də.

Bakı-Salyan

19-cu körpüdən bazar, səşənbə, çarşənbə və cümə günləri saat 4-də.

Bakı-Ənzəli-Şahsavar-Məşhədsər-Bəndər Gaz və geri

17-ci körpüdən çarşənbə günü saat 4-də.

Bakı-Həsənqulı-Bəndər Gaz-Məşhədsər və geri

17-ci körpüdən səşənbə günü saat 4-də. *Petrovsk-Fort-Aleksandrovska və geri* Paroxodlar Petrovskdən pəncşənbə [cümə axşamı] günləri saat 4-də çıxırlar.

Bakı-Petrovsk

15, 25 və 24-cü körpülərdən səşənbə, pəncşənbə və şənbə günləri saat 12-də.

Qeyd: Lənkərana və Astaraya paroxodların gedişi ayrıca elan olunacaqdır.

T-164

Xüsusi müsəlman təvəllüdxanası

Gövhər xanım Qazızadə

Vəzi-həml edənlər hər bir vaxt, gələnlər xəstələr isə hər gün səhər saat 10-dan 2-yə kimi qəbul edilir. Təvəllüdxanada əməliyyatı-cərrahiyyə (operasiya) icra edilib, doktor Tsentner konsultasiya yapır. Feldşeritsamama Vasserman çiçək döyür, yara bağlayır və iynə vurur. Adres: Armysanski küçə nömrə 13. Telefon nömrə 58-39.

T-321

Arvad diş həkimləri

Z. A. Şextər və xanım

Dişlər ağrısız çıxarılır. Qızıl qapaq, qazma və hər növ qayıрма dişlər. Dişlərin yaxşı qayırılması təmin olunur. Kənardan gələnlər

üçün tezliklə görülür. Qiymətlər münasibdir.

Qəbul olunur səhər saat 9-dan 2-yədək, axşam saat 4-dən 7-yədək. Voronsovski küçə 17 nömrəli evdə, paradni qapıdan.

10218

İtibdir

Şamil Qurban oğlunun Zəngəzurdan aldığı pasportu itibdir. Etibardan saqitdir [etibarsızdır].

5442

Diş həkimi B. L. Levin

Gəlib naxoşları qəbul etməyə başlamışdır. Dişləri ağrısız çəkir. Kabinədə diş çıxığı laboratoriyası vardır. Qızıl ənglər, qızıl köklər, kauçuk işləri. Qəbul edir səhər saat 9-dan 1-ədək, axşam saat 4-dən 8-ədək. Adres: Sisyanovski, nömrə 7, Qubernskinin küncündə.

10257

Doktor S. İ. Zaks

Zöhrəvi, dəri, sifilis və daxili naxoşluqlarını qəbul edir. 606 və 914 müalicə. Naxoşları hər gün qəbul edir səhər saat 7-dən 8-ədək, axşam saat 6-dan 8-ədək. Vorontsovski küçə nömrə 43, 2-ci mərtəbə. Telefon nömrə 32-56.

10237

Diş həkimi S. M. Hamburq

Nikolayevski nömrə 29, Parlaman qarşısında. Telefon nömrə 5-96. Kauçuk və qızıl üzərində süni dişlər qayırır. Dişləri ağrısız çəkir.

10239

Berlin Darülfünunu doktoru

S. İ. Kopelioviç

Daxiliyyə və əsəbiyyə naxoşluqları qəbul edir səhər saat 10-dan 1-ədək, axşam saat 5-dən 7-yədək. Adres: Vorontsovski küçə nömrə 17, 2-ci mərtəbə. Telefon nömrə 50-28 və 93.

10244

Doktor M. D. Mdivani

Gəlib naxoşları qəbul etməyə başlamışdır. Qəbul edir: arvad, daxili və cərrahiyyə naxoşluqlarını Voronsovski-Qubernski küçələrin küncündə, ev nömrə 15, telefon nömrə 06-78.

Axşam isə öz evində, Balaxanski-Maqazinni küçələrin küncündə (Müsəlman məscidi qarşısında), telefon 20-67, saat 5-dən 8-ədək.

5425

Parapetdə Ticarət komissiyası**Gəncə şirkəti**

Telefon nömrə 75-06.

Elan edir ki, kontorda böyük partiya Buxara dəriləri və şəkər pesoku münasib qiymətlərlə satılır və habelə, bu günlər satış üçün Amerika ayaqqabıları və sair mallar alınacaqdır və həmin kontorda tülkü dəriləri dəxi alırlar.

5444

Bakı Şəhər İdarəsi

Elan edir ki, iyul ayının 20-də 1919[-cu] ildə ikinci dəfə olaraq səhər saat 10-da Petrovsk meydanında qarpız, qovun satmaq üçün olan yerləri müvəqqəti olaraq icarəyə vermək üçün müzayidə (torq) [hərrac] təyin olunubdur. Təfsilatı Şəhər İdarəsinin Ziraət şöbəsində bilmək olar.

T-181

Müvəqqəti müdir:**Xəlil İbrahim****QEYD VƏ ŞƏRHLƏR****Teleqraf xəbərləri**

səh. 344. “Karnegi-holl” [Carnegie Hall]: Nyu-Yorkda, XIX əsrin axırlarında açılmış konsert salonu.

“N. R. K.”: 1844-1970-ci illərdə nəşr olunan gündəlik “Nive Rotterdamşe kurant” [Nieuwe Rotterdamsche Courant] qəzeti nəzərdə tutulur.

Sülh ətrafında

səh. 345. “dünyanın məzhəbi bərabərliyi lüzumundan ötrü”: belə başa düşülməlidir: “dünyada dini tarazlığın qorunmasından ötrü”.

Qəzetələrdən

səh. 346. “Dağıstanın şeyxülislamı”: Əli Hacı Akuşinski nəzərdə tutulur.

Məcdüssəltənə

səh. 350. “Ümidvar”: “Azərbaycan” qəzetində bu imza Ömər Faiq Nemanzadəyə məxsusdur.

“Düşməne” şeiri (səh. 350) üçün lüğət:

xun: qan
cəlladi-dun: alçaq cəllad
qət’i-ümmid: ümidi kəsmək
dəndan: dişlər
əhli-cünun: dəlilər, aqlını itirmişlər
dəsti-düşməne: düşmənin əli
xaki-vətən: vətən torpağı
zar ü zəbun: ağlayan və əsir
qəbzə: ovuc
gər: əgər
laləgun: lalə rəngində, qıpqırmızı
xunxar: qanıqan
Zöhhak: İran mifologiyasında insanla əjdahanın qarışığı olan surət; klassik ədəbiyyatda zülüm timsalı kimi işlənmişdir.

Zöhhakvar: Zöhhak kimi
sərnigun: başı aşağı çevrilmiş, baş-ayaq olmuş

sədayi-huy: hay-huy səsi
kuhi-Bisütun: Bisütun dağı
rəhnümün: yol göstərən
nafərcam: uğursuz, nəhs
qəm bəri: qəm yükü
füzun: çox
iqbal: bəxt, uğurlu tale
müzməhil: məhv olmuş, alt-üst olmuş
sipəhri-nilgun: mavi rəngli səma
vajgun: məhv olmuş

“Fəxr qılma xəncəri-xunxarına Zöhhakvar”: “Zöhhak kimi, qanıqan xəncərinlə öyünmə!” Bu misrada “xəncəri-xunxarına” (qanıqan xəncərinə) yerinə güman ki, “xəncəri-xunrizinə” (qan tökən xəncərinə) olmalı idi.

“olmarıq zar ü zəbun”: qəzetdə belə getmişdir: “olmarıq nar ü zəbun”

Şeir Bədri (Bədrəddin) Seyidzadəninindir.

İrəvanlılar ittifaqında

səh. 358. “Uzun bir sükutdan”: qəzetdə “sükutdan” yerinə “süqutdan” getmişdir.

Fəhlə həyatı

səh. 359. “filizat məadini”: qəzetdə “məadini” yerinə “müavini” getmişdir.

səh. 360. “Katib: Yusif Əbdürrəhimzadə”: “Azərbaycan” qəzetinin əvvəlki nömrələrində, “Müsavat” partiyasının Balaxanı mədənləri ərazisindəki şöbəsinin katibinin adı Əbdürrəhim Yusifzadə kimi verilmişdir.